

**Kristina Fjelkestam, *Begäret efter det förflutna.
Retrofili och queer temporalitet
i 2000-talets historievurm,***

Göteborg/Stockholm: Makadam, 2025, 232 s.

<https://doi.org/10.54797/tfl.v55i1.55941>

Den centrala frågan i Kristina Fjelkestams *Begäret efter det förflutna: Retrofili och queer temporalitet i 2000-talets historievurm* (2025) är om det går att hängla med historia. För mig är svaret ett dundrande ja – eller åtminstone: jag vill. Jag började fantisera om att hängla med historiska personer när jag som artonåring såg filmen *Fight Club* (1999). För den som är bekant med filmen – eller Chuck Palahniuks roman från 1996 – ter sig detta kanske märkligt eftersom båda är moderna och utgörs av romantisering av såväl hypermaskulinitet som ultravåld. *Fight Club* konnoterar därmed – förmodligen för de flesta – någonting helt annat än historiehängel, men inte för mig (åtminstone inte vid mitt första möte med filmen). I en nyckelscen frågar den karismatiska, barbröstade Tyler Durden (gestaltad av Brad Pitt när han var som absolut hetast) vilken historisk person huvudpersonen (Edward Norton) helst skulle vilja slåss med. Slagsmål och hängel må vara väsensskilda aktiviteter men mot bakgrund av *Fight Clubs* homoerotiska undertoner aktiverade frågan min fantasi. Vilken historisk person skulle jag vilja hängla med? Redan då var den listan lång och den har byggts på med historiska ”hotties” sedan dess. Varför inte vänslas med en ung Omar Sharif eller Marlon Brando vid tiden för filmatiseringen av *Linje lusta* (1951)? Och vem vill inte vara Sokrates älskade? Jag vill, som Hefaiestion, vara vid Alexander den stores sida på både slagfältet och i sängen. Jag vill, jämte Christopher Isherwood, hängla runt i 1920-talets queera nattklubbsliv i Berlin. Men mest av allt vill jag bli kysst av James Dean när han gjorde *Ung rebell* (1955). Så när jag nu, tjugofem år efter mitt första möte med *Fight Club*, har det stora nöjet att läsa Fjelkestams bok blir jag påmind om mitt begär efter historiehängel.

Begäret efter det förflutna undersöker vår samtids ökande fascination för historien, i en tid då framtiden framstår som osäker på grund av hot som klimatförändringar, pandemier och krig. Med utgångs-

punkt i latinets *retro* (bakåt) och *philia* (kärlek) introducerar Fjelkestam *retrofil*, ett begrepp som syftar till att beskriva begäret efter det förflutna och vår tids ökade historievurm. Fjelkestams definition av retrofil är flerdimensionell. Å ena sidan har begär och åtrå erotisk laddning. Handgripligen går det ju att slingra sig runt en antik staty, hångla på en medeltidsfestival eller använda en 1700-talsdildo. Å andra sidan rymmer retrofilins begär efter det förflutna också kognitiva och emotionella aspekter. Vi kan bli rörda av en kostymfilm eller längta efter att uppnå kunskap om och närhet till historiska perioder. Dessutom kan retrofil vara av politisk art och utgöras av längtan efter politiskt erkännande eller historisk upprättelse för minoriteter och andra historiskt förtryckta grupper. Retrofil kan också (i skarp kontrast till det föregående) yttra sig nationalistiskt genom en längtan efter inbillad "homogen svenskhet" i det förflutna, i ett imaginärt "innan" invandring och mångkulturalism, påpekar Fjelkestam.

I bokens tre fallstudiekapitel utforskas retrofilins olika manifestationer, från fysiska interaktioner med historiska objekt till emotionella upplevelser och nostalgisk längtan bort från nuets dystra framtidsutsikter. Materialet som undersöks innefattar populärkulturella svenska framställningar från det senaste decenniet i vilka 1700-talet, i synnerhet den gustavianska epoken, står i centrum. Empirin utgörs av såväl fakta som fiktion, till exempel romaner, rörlig bild och historiskt återskapande som lajv. Valet att studera just 1700-talet är för att det "kan fungera som en utmärkt ingång till studier av begäret efter det förflutna", skriver Fjelkestam, "eftersom den utbredda förförståelsen av seklet som frivolt, lättsinnigt och erotiskt är en bild som fortsätter att förtrolla" (s. 16). Här handlar det alltså inte enbart om retrofil i bemärkelsen att du eller jag kan "begära det förflutna" utan också om att det förflutna i sig självt kan inbegripa uttryck som på olika sätt är begärskodade genom att vara erotiska, sexuellt spännande eller normbrytande. För min egen del utgörs ovan nämnda längtan efter att hångla med James Dean eller Alexander den store inte bara av att jag kan erotisera dem som historiska figurer utan också om att de epoker de representerar kontrasterar den tid jag lever i på sätt som kan vara spännande. Under antiken till exempel, då Alexander den store levde – mer än två tusen år innan den moderna homosexualitetskategorins uppkomst – var normerna för samkönade

sexuella förbindelser mellan män mer tillåtande, vilket kan ha stark erotisk laddning för homosexuella män i vår tid. Även om mitt begär efter det förflutna i det här fallet kan betraktas som anakronistiskt – det vill säga att jag erotiserar en svunnen tid utifrån en modern förståelse av homosexualitet – så krävs ibland vad Fjelkestam i början av boken kallar den ”nödvändiga anakronismen” (en term myntad av Goethe och senare återopad av Hegel): ”det kan bli nödvändigt att begå ett visst våld mot dåtiden för att alls kunna begreppsliggöra [den] i nuet” (s. 48).

I det första av bokens tre fallstudiekapitel undersöks retrofilns erotiska dimension genom analyser av Gabriella Håkanssons historiska romaner om 1700-talssällskapet *Dilettanti* – *Aldermanns arvinge* (2013) och *Kättarnas tempel* (2014) – och Lyra Kolis autofiktiva *Blödningen* (2020). De manliga sällskapsmedlemmarna i Håkanssons romaner, som söker återupprätta Priapuskulten, är retrofiler i bokstavlig bemärkelse då deras begär efter det förflutna tar sig fysiska uttryck genom sexuella gruppaktiviteter som inbegriper antika Priapusstatyetter med enorma manslemmar. ”Romanerna”, skriver Fjelkestam, ”kan betraktas som ett queert återtagande av 1700-tals-historien, medan det uteslutande manliga sällskap som gestaltas i sin tur ägnar sig åt ett queert återtagande av antiken” (s. 22). Senare, med utgångspunkt i Kolis autofiktiva *Blödningen*, analyserar Fjelkestam lajv som en aktivitet genom vilken gränsen mellan då och nu kan suddas ut och generera en känsla av att befinna sig i det förflutna trots att detta egentligen inte är möjligt. Kolis romantitel åsyftar begreppet ”bleed”, det vill säga den upplösning mellan fiktion och verklighet som kan uppstå när de två ”blöder” in i varandra under ett lajv. Med utgångspunkt i Kolis roman visar Fjelkestam att ett lajvs iscensättande funktion kan ”materialiseras affektivt, det vill säga fiktionen frammanar faktiskt upplevda känslor och upplevelser där gränsen mellan verklighet och fiktion smulas sönder” (s. 78), något som liknas vid ett tillstånd av extas. Lajv och historiskt återskapande gör, menar Fjelkestam, att det på konkreta vis är möjligt att hängla med historia, åtminstone om vi låter oss uppslukas av den extas dessa aktiviteter kan frammana.

Därefter, med avstamp i begreppet ”autenticitetsfetischism” – som åsyftar när ett föremål eller fenomen upplevs som autentiskt och

därigenom ger upphov till välbehag (sexuellt eller annat) – ägnas det andra fallstudiekapitlet åt SVT-serien *Historieätarna*, ett didaktiskt underhållningsprogram som skildrar svensk historia genom mat, kultur och levnadsvanor. ”I *Historieätarna*”, förklarar Fjelkestam, ”är det uppenbart att kroppens alla sinnen är medel för att komma i kontakt med det förflutna och *lära* (och) *känna* det” (s. 103).

Det tredje fallstudiekapitlet berör bland annat spänningsfältet mellan historiska sanningsanspråk och populärhistorisk fiktion (med utgångspunkt i Ernst Brunners romaner om framstående 1700-talsmän) och hur Sverigedemokraternas nationalkonservatism utgörs av konstanta referenser till historien – en tid då deras inbillade homogena ”svenskhet” var ohotad – för att stärka sin ideologiska legitimitet. Det senare exemplet inbegriper ett begär efter det förflutna av politisk art som mot bakgrund av Fjelkestams queerteoretiska ramverk vid en första anblick rimmar lite illa, men det blir snabbt uppenbart att *Begäret efter det förflutna* inte avser läsa fram någonting queert i identitetspolitisk mening i Sverigedemokraternas historievurm. Detsamma gäller för analysen av Kulturprofilskandalen som skakade Svenska Akademien i sina grundvalar under våren 2018. Här skriver Fjelkestam fram en kritik mot tillämpningen av historiska referenser och konspirationsteorier, som att till exempel likna den mediestorm som utlöstes av Kulturprofilskandalen vid franska revolutionen: ”I bilden av 1700-talet”, skriver hon, ”är den vitpuddrade libertinens avvikande sexualitet och den vildögda revolutionärens politiska ränker centrala ingredienser i skönlitteraturens persongalleri och intrig [och] dessa klichéer utgör resonansbotten i de konspirationsteorier som formulerats av ett par medlemmar av Svenska Akademien som reaktion på Kulturprofilskandalen” (s. 145). Det ska sägas att överlag har jag svårt att hitta något att kritisera med *Begäret efter det förflutna*. Men trots att Fjelkestams bok aldrig likställer queer sexualitet med den ”avvikande sexualitet” som Kulturprofilen och hans manliga (och kvinnliga) gelikar representerar – det vill säga en fäbless för sexuella aktiviteter som inbegriper dominans av och våld mot kvinnor utan samtycke – så upplever jag i exemplet med Kulturprofilskandalen en viss dissonans mellan analysen av empirin och bokens teoretiska ramverk.

Utöver Fjelkestams retrofilibegrepp – som erbjuder alternativa sätt

att förstå både tid och historia, där gränserna mellan dåtid, nutid och framtid suddas ut – utgörs bokens teoretiska ramverk av fältet queera temporalitetsstudier, ett forskningsfält som undersöker hur tid, historia och framtid upplevs och organiseras ur queera perspektiv. Att Fjelkestam har stor användning av queera temporalitetsstudiers *temporal* aspekt är tydligt (temporalitet och historia kan sägas gå hand i hand), men jag är inte lika övertygad av hur den *queera* aspekten av fältet tillämpas. Queer temporalitet utmanar heteronormativa uppfattningar om tid, såsom linjär utveckling och reproduktiv livsplanering (till exempel giftermål och barnafödande). Forskare inom fältet ifrågasätter hur heteronormativa och cisnormativa samhällen förhåller sig till och förlitar sig på normativa uppfattningar om tid. Ofta har detta med föreställningar om att livet följer en given bana att göra. Från barndom och utbildning till arbete, äktenskap, föräldraskap och pension. För queera personer kan dessa tidsramar se annorlunda ut eller inte följas alls. Jack Halberstam (2005), som är en central tänkare inom fältet, understryker att queera liv ofta utspelar sig utanför den heteronormativa livsrytmen. Exempel på detta är hur många queerpersoner hittar alternativa sätt att forma familjer, relationer och gemenskaper bortom kärnfamiljsmodellen. Kapitel två i Fjelkestams bok (som lägger grunden för de tre fallstudiekapitlen) är en heltäckande och informativ redogörelse av queera temporalitetsstudier (och tid som fenomen och forskningsfält generellt) och här refereras det till såväl Halberstam som andra centrala tänkare inom fältet, bland andra Carolyn Dinshaw, Lee Edelman, Carla Freccero, Elizabeth Freeman, Nguyen Tan Hoang och Christopher Nealon. Fjelkestam argumenterar övertygande för queera temporalitetsstudier som ett ifrågasättande av den dominanta och linjära historieskrivning som osynliggjort till exempel kvinnor och etniska och sexuella minoriteter: ”det intressanta i dagens diskussioner kring historieteori och queer temporalitet”, skriver hon, ”är [...] en pertinent problematisering av invanda föreställningar om tid” (s. 44). *Begäret efter det förflutna* visar, genom sin förankring i queera temporalitetsstudier, att förtryckande normer och maktaspekter präglar både historiska tidsperioder i sig själva och våra sätt att betrakta dessa eror ”after the fact”. Men samtidigt upplever jag att frågor om queer *identitet* (som är en central aspekt inom queera temporalitetsstudier) stundtals

överskuggas av bokens fokus på avvikande sexuella praktiker som är groteska eller våldsamma (och därmed har en negativ klang), som att begära en Priapusstatyett (Håkanssons romaner) eller att gå igång på att dominera kvinnor genom sexuellt våld (Kulturprofilsandalen).

Utöver den mindre dissonans mellan analysen av Fjelkestams material och queera temporalitetsstudier som jag beskrivit ovan finns knappt något att kritisera. Det handlar i så fall om petitesser som att jag stundtals studsar på användandet av begreppet "slutändan" istället för "slutanden". För många år sedan påpekade en av mina lärare på grundutbildningen i litteraturvetenskap med eftertryck att det förstnämnda konnoterar en människas bakdel – rumpan – snarare än slutet på ett resonemang, vilket sedan dess färgat min uppfattning av begreppet. Det ska dock sägas att i en bok som *Begäret efter det förflutna* – som till stor del handlar om åtrå, sexuella praktiker och erotiserade temporaliteter, objekt och kroppar – kanske slutändan är en passande term. I min läsning bidrar termen dessutom bildligt till en association som Fjelkestam själv också antyder (om än mycket indirekt) i slutet av boken. I kapitlet om Kulturprofilsandalen berättas det om hur Horace Engdahl i ett radioprogram för några år sedan svarat på frågan om hur man kan tillfredsställa sitt begär efter det förflutna. Fjelkestam tolkar Engdahls svar "som ett slags likhetsparadigm, i meningen att vi inte kan annat än förstå det förflutna utifrån vår egen tid" och skriver att Engdahl ser begäret efter det förflutna och närmandet till historien som "att närma sig en gestalt bakifrån, 'med en känsla av att det egentligen är jag själv'" (s. 159). I det här exemplet gör bokens användande av begreppet "slutändan" att jag associerar Engdahls närmande av sig själv bakifrån som en sexuell akt, en retrofli som han själv sannolikt inte avser med liknelsen.

Jag har stort nöje av att läsa *Begäret efter det förflutna* som är en vetenskapligt trovärdig, viktig och välskriven bok. Och det som verkligen fångar mig är hur *njutningsfull* läsupplevelsen är (något som inte är alltför vanligt vad gäller akademiska texter), vilket har att göra med den lekfullhet med vilken Fjelkestam skriver. Trots de stundtals abstrakta teoretiska ingångarna (för den icke-insatta kan queer temporalitet vara komplext) ser jag att bokens tilltal kan attrahera en varierad läsekrets. Att akademiker och universitetsstudenter inom såväl genus- som litteraturvetenskap samt media och kommu-

nikationsvetenskap (och säkert också filmvetenskap) kan ha nytta av Fjelkestams retrofilibegrepp framstår som självklart (det finns många århundraden utöver 1700-talet på vilka det kan tillämpas), men jag tror också att bokens material kan göra den tilltalande för en bredare publik. Bokens enfaz på historiehågel – att det är okej att begära det förflutna på olika sätt, till exempel genom att fantisera om vilken historisk figur man skulle vilja hängla med (eller närma sig bakifrån) – är sannolikt också igenkännbart för andra än mig.

Oscar von Seth

**Maria Trejling, *Creaturely metaphors.*
In D.H. Lawrence, H.D., and Virginia Woolf,
Stockholm: Stockholm University, 2025 (diss.
Stockholm)**

<https://doi.org/10.54797/tfl.v55i1.55943>

Inom fältet djurstudier har man ofta sett med kritisk blick på litterära representationer av djur. De anses vara antropocentriska och objektifierande, präglade av en mänskligt medierad förståelse snarare än av faktiska djurs existenser eller erfarenheter. En särställning i sammanhanget intar bildliga framställningar, i synnerhet metaforiska sådana, eftersom de tenderar att använda djuret för att karaktärisera det mänskliga och i detta gärna tar fasta på klichéartade, ensidiga och förmodade egenskaper hos djuret. Metaforen anses reducera djuret till ett berättartekniskt verktyg och därmed vara en del av människans förtryckande av djur.

Denna metaforskepsis vill Maria Trejling med sin avhandling *Creaturely Metaphors in D. H. Lawrence, H. D., and Virginia Woolf* utmana genom att i ett urval litterära texter utforska ”the interaction between animals, metaphors, and literarity”. Ambitionen är att synliggöra hur metaforiska djur inte nödvändigtvis leder till frånvaro av djur i texterna, på det sätt som kritiken inom djurstudier och posthumanism vill påskina. Snarare kan de i egenskap av sin metaforiskhet och sin lek med referentialitet – det Trejling betecknar litteraritet